

УДК 159.9:070

Т.С. Гурлева

СТАВЛЕННЯ ЧИТАЧА ДО МЕДІАТЕКСТУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ДОВІРИ ДО СЕБЕ ЯК СУБ'ЄКТНОЇ ЯКОСТІ

Гурлева Т. С. Ставлення читача до медіатексту через призму довіри до себе як суб'єктної якості. У статті визначено актуальність і наукову доцільність дослідження довіри до себе як суб'єктної якості в аспекті формування медіаграмотності населення, оцінки сучасних громадян різних видів буквених текстів, розуміння їх відмінностей, що відіграє значну роль у протистоянні маніпулятивним впливам на особистість читача через друковані ЗМІ та Інтернет-видання. Обговорюються емпіричні дані авторської проєктивної (малюнкової) методики вивчення ставлення громадянина до маніпулятивних і діалогічних медіатекстів, зв'язку відношення до тексту з довірою або недовірою людини до себе. Підкреслено значення діалогіч-

ної взаємодії через текст для підтвердження і зміцнення у читача довіри до себе.

Ключові слова: медіаграмотність, медіатекст, читач, довіра до себе, якість суб'єкта, діалогічний текст, маніпулятивний текст, проєктивна методика, психологічна допомога.

Гурлева Т. С. Отношение читателя к медиатексту через призму доверия к себе как субъектного качества. В статье определены актуальность и научная целесообразность исследования доверия к себе как субъектного качества в аспекте формирования медиаграмотности населения, оценки современных граждан разных видов буквенных текстов, понимания их различий, что играет существенную роль в противостоянии манипулятивным воздействиям на личность читателя через печатные СМИ и Интернет-издания. Обсуждаются эмпирические данные авторской проективной (рисуночной) методики изучения отношения гражданина к манипулятивным и диалогическим медиатекстам, связи отношения к тексту с доверием или недоверием человека к себе. Подчеркнуто значение диалогического взаимодействия через текст для утверждения и укрепления у читателя доверия к себе.

Ключевые слова: медиаграмотность, медиатекст, читатель, доверие к себе, качество субъекта, диалогический текст, манипулятивный текст, проективная методика, психологическая помощь.

Постановка проблеми. В сучасних умовах перенасиченого медіапростору, інформаційних перекручень і намагань деструктивно впливати на свідомість і поведінку українців ззовні і всередині країни, актуальним є завдання зміцнити суб'єктну здатність людини протистояти руйнівному впливу, розширення у неї уявлення про себе, свої можливості й перспективи, простір життєвих пріоритетів, які визначають вектор саморозвитку і самовдосконалення. Питання протистояння руйнівним, маніпулятивним впливам з боку засобів масової інформації пов'язані з необхідністю підвищення медіаграмотності громадян.

Медіаграмотність є нагальною потребою сучасного інформаційного суспільства, вона розглядається як засіб формування читацької грамотності, розвитку критичного мислення тощо [13]. Медіагра-

мотність покликана сформувати у читачів і авторів активну позицію щодо сприйняття й створення медіатекстів [10, с. 153]. Завдання медіаграмотності, пише Д. Плахта, полягає у трансформації медіаспоживання в активний та критичний процес, допомагаючи людям краще усвідомити потенційну маніпуляцію, а також допомогти зрозуміти роль мас-медіа і ЗМІ у формуванні громадської думки [12].

Слід зазначити, що усвідомити маніпуляції і протидіяти їм здатна людина, у якої сформовані особистісні якості, які їй дозволяють їй свідомо сприймати інформацію, критично її оцінювати, відповідально використовувати самому у своєму житті й розповсюджувати на зовні, аби не нашкодити іншим людям. Медіаінформація, і той, хто її створює, формують умови для збагачення споживача текстів знаннями, задоволення його актуальних потреб і сподівань, намірів відповідно діяти. Усе це має бути спрямоване на розвиток і саморозвиток особистості, врахування її здатностей і можливостей, що вимагає певного ставлення автора текстового продукту до потенційного читача. У цьому сенсі цілком слушною є думка французького вченого А. Роше, який вважає, щоб насправді сприяти зростанню іншої людини, до неї треба ставитись як до самостійної особи, а не як до речі, якою ми маніпулюємо. Зростання відбувається ізсередини, під впливом внутрішніх сил. Ми не можемо його штучно прискорити, ми лише сприяємо створенню потрібного середовища [цит. за 15, с.20]. Внутрішньою основою і передумовою адекватного сприймання і використання медіаінформації є суб'єктність особистості, сформованість якостей людини–суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стверджується, що ключовою і визначальною характеристикою особистості, джерелом її саморозвитку є суб'єктність (К.О. Абульханова-Славська, З.С. Карпенко, О.М. Леонт'єв, А.В. Петровський, С.Л. Рубінштейн, В.О. Татенко та ін.), в основі якої лежить здатність індивіда до самодетермінації, бути автором свого життя. Термін „суб'єктність”, пише І.А. Гуляс, вживають для опису специфічного характеру активнос-

ті людини, її здатності використовувати можливості своєї психіки щодо власної особистості та предметної діяльності [1].

Суб'єктна активність людини яскраво проявляється тоді, коли людина опиняється перед викликами, які вимагають від неї значних зусиль, активізації особистих внутрішніх ресурсів. Так, Т.М. Титаренко акцентує: «До стресу можна навчитися ставитися не тільки як до підступного удару, що викликає шок, біль, страждання, ступор, а й як до несподіваного ресурсу, що розкриває наші приховані сили, показує, на що ми і наше оточення справді здатні» [16, с.115]. Отже, слід наголосити, що передусім важливо поставитись до себе як до активного суб'єкта – це демонструє і водночас створює внутрішні умови для визначення і використання власного особистісного ресурсу.

Вважаємо, що серед якостей, які виступають значним ресурсом особистості, необхідним зокрема для протистояння зовнішнім, агресивним медіавпливам, є відповідальність особистості, її автономність, діалогічність та ін. Так, відповідальність, розвиток внутрішнього локусу контролю, сприяє пошуку і знаходженню нових сенсів, постановці перспективних життєвих завдань [16]. Внутрішня відповідальність характеризується орієнтацією особистості на власну совість як єдиний авторитет, регулює відповідальну реалізацію в життя найвищих життєвих смислів [2]. Автономність забезпечує формування власної життєвої позиції і особистої думки щодо себе, інших людей, тієї чи іншої події або певного явища. Діалогічність забезпечує і водночас вимагає від самої особистості та її патнера по спілкуванню взаємоповаги, взаємоприйняття, взаємодовіри, є запобіжником свідомому маніпулятивному тиску на людину, який руйнує особистість. Під час діалогової взаємодії відбувається відкриття індивідом сутнісних, буттєвих смислів та орієнтирів, що є важливою умовою для збереження цілісності і подальшого розвитку особистості як суб'єкта, особливо у кризових умовах [5].

Визнаною якістю суб'єкта є довіра людини до себе, яка може проявлятися у різних сферах діяльності по-різному, але впевнено визначає ставлення до себе як до особистості, до свого Я, інших людей і світу, критичне відношення до власних помилок і досягнень, досвіду, своїх переживань, думок, намірів, планів на майбутнє [3; 4; 6; 9; 17]. Довіра як психологічне ставлення включає: інтерес до об'єкта чи партнера; уяву про його потреби; емоції від можливого їх задоволення; готовність проявляти «добру волю», здійснювати певні дії, які сприяють активній взаємодії. Для успішної комунікації необхідне знання комунікатором і реципієнтом форми втілення інформації. Дана форма має бути близькою їм обом, а значення, які входять в цю інформацію, повинні мати схожі особистісні смисли у комунікатора і реципієнта, інакше вона не буде правильно сприйнята і зрозуміла останнім [7, с. 63, 492].

Попри цікаві і вагомні наробки вчених, в науковій літературі не представлено достатніх досліджень про чіткий і доведений експериментально зв'язок якостей і властивостей суб'єкта з особливостями сприйняття медіатекстів, особливо тих, які є маніпулятивними, агресивними, руйнівними. Важливим для дослідження здатності протистояти деструктивному медіа-впливу бачиться нами вивчення такої суб'єктної якості як довіра до себе, яка виявляється у ставленні до медіатекстів, до будь-якої інформації, що має властивість так чи інакше впливати на свідомість і поведінку людини. Особливу увагу слід зосередити на вивченні впливу діалогічної взаємодії через текст для підтвердження і зміцнення у читача довіри до себе.

Мета статті – виявити і розглянути вплив довіри до себе як суб'єктної якості на ставлення читача до буквених медіатекстів (газети, журнали, Інтернет-видання тощо) різної спрямованості, зокрема – діалогічної і маніпулятивної.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. У наукових працях вчених дослідження довіри здійснюється у площині вивчення характеристик суб'єктності (К. О. Абульханова-Славська,

Б. С. Братусь, Ф. Ю. Василюк, Т. П. Скрипкіна та ін). Важливим і актуальним на сьогодні є розгляд довіри як основи духовного розвитку, якості, яка входить до структури життєстійкості (В.Ю. Кравченко, Л.Міщиха, Е.В. Хохлова та ін.).

Довіра до самого себе, своїх переконань і цінностей, набутого досвіду виступає запобіжником спробам маніпуляторів через ЗМІ здійснити тиск, агресивно вплинути на особистість, її розвиток. За собом конструктивної, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вважається діалог, який може здійснюватись як напряду, так і через телебачення, радіо, Інтернет тощо. У наукових джерелах акцентується увага на діалогічності буквеного тексту, яка мотивує читача до співбесіди, спонукає до роздумів (М.М. Бахтін, В.С. Біблер, В.О. Татенко, Н.В. Чепелева та ін.).

Пріоритетом нашого наукового пошуку є питання діалогу між психологом-автором тексту і клієнтом-читачем текстових ЗМІ. Протягом 2015-2019 рр. нами доведена ефективність діалогічного спілкування з громадянами в кризових умовах на противагу маніпулятивному спілкуванню, що має ознаки підкорення, схиляння до некритичного прийняття прямих вказівок на те, що і в який спосіб слід робити, як саме діяти [2; 3; 5; 14, с. 141-167].

Для вивчення особливостей ставлення громадян – читачів текстової інформації – до діалогічного і маніпулятивного тексту і його зв'язку з довірою-недовірою до себе використовувався авторський малюнковий проєктивний прийом «Діалогічний і маніпулятивний текст зі ЗМІ: моє ставлення». Це дослідження буде продовжене і порівняне з результатами застосування інших діагностичних методів вивчення довіри до себе у кризових соціокультурних умовах та супутніх якостей особистості, які характеризують її суб'єктність (автономність, відповідальність та ін.).

Взагалі проєктивні малюнкові методики вже успішно зарекомендували себе не лише як діагностичні, а й корекційні: вони допомагають під час встановлення контакту між психологом і клієнтом, у

вивченні почуттів, емоцій, станів, а також причин несприйняття того чи іншого явища чи події, реальних чи можливих поведінкових реакції на них людини. Проективні методики в діагностико-корекційному процесі представлені в працях В. В. Абрамова, І. Г. Беспалько, В. М. Блейхер, Н. С. Бурлакової, Л. Ф. Бурлачука, А.Ф. Корнер, В. І. Олешкевича, О. Ф. Потьомкіної, К. В. Романової, О. Т. Соколової, О. Г. Суркової, Т.С. Яценко та ін.

К. Г. Юнг вважав, що несвідомі переживання особистості доступні об'єктивному дослідженню. Їх можливо пізнавати за допомогою слів – стимулів, які актуалізують емоційно-насичені переживання – «комплекси особистості», що містяться в несвідомому. Основу проективно-тестових методик складає вербальний і невербальний стимульний матеріал, відповіді на стимули проективних методик розуміються як підсумок складної пізнавальної діяльності, в якій поєднані когнітивні та афективні особливості досліджуваного. Завдання психолога полягає в тому, щоб за допомогою проективних методик проникнути у внутрішній світ особистості для його вивчення. О. Л. Венгер зазначає, що малюнкові методики, як і інші проективні тести, є інформативні, так як дозволяють виявляти психологічні особливості людини [цит. за 11]. «Малюнок, – зауважує вчений у праці «Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство», – це завжди якесь повідомлення, зашифроване в образах. Завдання психолога полягає у тому, щоб розшифрувати його, зрозуміти, що говорить йому обстежуваний».

Процедура проведення методики. Після знайомства і з'ясування мети зустрічі, респонденту пропонувалось намалювати діалогічний і маніпулятивний текст, з якими доводиться стикатися у ЗМІ та Інтернет-виданнях, і відповісти на низку запитань, серед яких є такі: «Чи відчуваєте Ви, що текст, який Ви читаєте, має діалогічний або маніпулятивний вплив? Що, по-Вашому, означає діалогічний текст? Що Ви відчуваєте, коли читаєте діалогічний текст? До яких дій спонукає діалогічний текст? Що означає колір чи кольори, яким (якими) ви

зобразили діалогічний текст? (теж саме стосується маніпулятивного тексту). Порівняйте намальовані Вами тексти і відмітьте на лінійці від 0 до 10 рівень довіри: до діалогічного тексту, до маніпулятивного тексту. На скільки Ви довіряєте собі як особистості? як читачеві будь-якого друкованого медіа-тексту?». Повна методика буде представлена в наступних публікаціях автора.

Стимульний матеріал: кольорові олівці або фломастери, два аркуша паперу А-4. Малюнкова методика з уточнюючими запитаннями розрахована на 35-45 хвилин часу.

Мета, схема аналізу і обговорення результатів малюнкової методики.

Метою застосування тематичного малюнка було: 1) отримати розуміння певних типів медіатекстів (у пресі чи Інтернет-виданнях), а саме – діалогічного і маніпулятивного тексту; 2) дослідити причини позитивного чи негативного ставлення до кожного з таких текстів; 3) виявити почуття, переживання щодо прочитаного тексту, конкретні наміри чи дії після взаємодії з текстом. Тобто, розглянути сприйняття медіатекстів і ставлення до них за когнітивним, емоційно-почуттєвим і поведінковим компонентами. Ми допускаємо, що чим більш виразна різниця між різними видами текстів в кольорі, формі і по змісту, тим більша ймовірність читача не «попасти на гачок маніпулятора». Серед опорних елементів інтерпретації малюнків були задіяні щонайменше наступні: зміст, форма, колір.

За змістом. Діалогічність визначалась через такі показники: текст цікавий, зрозумілий, логічний, компактний, викладені послідовні думки, текст «не набридає», залишає простір для власних умовиводів, свободу у думках, не порушує власних кордонів, «автор «не заграє, а спілкується на рівних», «присутня одна конкретна думка, на якій слід зосередитися». Діалогічний текст доносить правду, сприймається як «свій», допомагає, заспокоює. Маніпулятивність тексту розкривається як: «тиск на свідомість», «рамки, які встановлює маніпулятор», включення певних слів і висловів (на кшталт «треба»,

«повинні»), намагання отримати «владу над читачем». Маніпулятивний текст характеризується як такий, що «заплутує», має декілька тем, що не дає змогу зосередитися на якійсь одній, розібратися у своїх думках. Умовна користь від такого тексту – він «вчить фільтрувати».

За кольором. Зображення тексту здебільшого у темному (чорному, коричневому тощо) кольорі, що трактується як трудність розуміння і небажання прислухатися і читати такий текст, коли «хочеться забути» (вказує на наявність маніпуляції). Переважання в малюнку темних кольорів пояснюється опитаними як відторгнення інформації, почуття приниження і тиску. Зображення ж у світлих кольорах (жовтий, голубий тощо), виявляє діалогічне спілкування між автором і читачем, трактується як бажання читати текст, прислухатися до думки автора, коли текст є зрозумілим, наснажує, а автор «поважає читача», хочеться читати подібні тексти і конкретного автора (чи певне видання). Переважання у малюнку світлих кольорів читачі пояснюють своє спокійне і доброзичливе ставлення до тексту, позитивне його сприйняття. Втім, розрізнення текстів за темними і світлими кольорами не є однозначним: частка опитаних зображує маніпулятивний текст як яскравий – бо набридливий і відволікаючий, «хитрий», а діалогічний як чорний – бо такий, що зосереджує.

За формою зображення діалогічних текстів представляють собою «рівних за позицією людей» (будь-яких взаємодіючих сторін), упорядковані кольорові рядки або сходинки вгору, сонце, відкриті «щирі» очі, голубе небо, що асоціюється з простором думки, «відчуттям того, що ти сам вирішуєш, як думати і діяти». Діалогічний текст – це «чистота – вода, зелень, повітря, свобода, посмішка, викликана прочитаним». Маніпулятивний текст зображується колючим кущем, який відторгає, ґратами, ковпаком, безладдям, гнівним оком, масною чорною крапкою – як небажання взаємодіяти з таким текстом (його автором). Тобто, за формою тексти є ті, що урівноважують, і ті, що дратують.

Результати інтерпретації малюнків і відповідей респондентів на запитання виявили важливу особливість медіатексту – вплив на емоції, почуття, а також на певні дії чи поведінку читача. Маніпулятивний текст викликає вибух негативних емоцій, збурення, гнів, коли «хочеться відкласти текст», «виплюнути те, що проковтнув і поставити жирну крапку». Після ознайомлення з ним псується настрій: «не хочу про це читати і бачити цю газету, намагаюсь забути, адже я довіряю собі, бо читаю і завжди думаю, і довіряю тексту з діалогом». Діалогічний текст, навпаки, викликає довіру до змісту і автора, інформація видається читачеві корисною для використання. Тобто, процес «перетравлення» інформації іде не через самі факти, а скоріш через емоційно-чуттєве сприйняття матеріалу «як від мене доноситься», адже «вже на початку він може насторожити або озлобити», чи «викликати довіру». До речі, під час малювання маніпулятивного тексту було помітно надавлювання на олівець (цей елемент оцінки фігурує і в інших проєктивних малюнкових методиках), що саме по собі свідчить про ставлення до такого тексту як такого, який збуджує, тисне, викликає негативні емоції: незадоволення, страх та ін.

Прикметно, що взаємодія з медіатекстом сприймається читачем як спілкування саме з автором тексту (зображення діалогічного тексту як спілкування «однакових за розміром осіб», у той час як маніпулятивний текст пояснювався як «той, хто більший за розміром намагається домінувати, тиснути»). Ці дані виступають одним із аргументів «за» стосовно того, що комунікація відбувається саме з автором тексту, а не сприймається як «безликий» буквений текст, ініціюється особою, яка має певну мету, виступаючи у друкованих ЗМІ, обирає той чи інший стиль спілкування, форму подачі інформації. Відповідно, «той, хто веде діалог», на думку читача, – «чесний, доносить правду, допомагає тобі розмишляти», а «той, хто маніпулює», намагається «відвернути від справжнього», «бреше і лукавить».

Розглянемо деякі приклади малюнків і пояснень діалогічного і маніпулятивного текстів (із скороченням), а також зв'язку довіри чи недовіри до них з довірою до себе (Рис.1,2).

Рис. 1. Малюнок діалогічного (ліворуч) та маніпулятивного (праворуч) текстів.

Олеся, 59 років: «Діалогічний текст – варіативний, це – свобода, можливість розмірковувати, визнавати помилки, погоджуватися і сумніватися, якимось змінюватись, розвиватися. Захоплює, не тисне, не обмежує. Два крила – це два варіанти, з яких можна вибирати, салют – відрадне відчуття у результаті діалогічного спілкування. Жовтий і голубий колір – свобода і незалежність. Таким текстам довіряю, бо поділяю цінності, зазначені вище. Маніпу-

Рис. 2. Малюнок діалогічного (ліворуч) та маніпулятивного (праворуч) текстів.

лятивний текст жорсткий, насильницький, агресивний, руйнівний, нецікавий, може отупляти, односторонній, в одному кольорі, наче у клітці, його хочеться зупинити. Викликає роздратування, огиду, навіть сум, що є люди, які прагнуть тебе підкорити, заґратити. Такому тексту не довіряю, бо довіряю собі».

Галина, 92 р. «Діалогічний текст зрозумілий і чіткий. Спілкуєшся наче з таким само, чи як сама з собою. Довіряю собі, внутрішньому діалогу, своїм почуттям і роблю по-своєму. Це як серцебиття, до якого я прислухаюсь. Не довіряю собі, коли щось не влаштовує у собі, якась слабкість, тоді потребую допомоги. Маніпулятивний текст намагається підкорити, він наче колючий куц, колить, відштовхує; погано, коли пишеться неправда. Такому тексту не довіряю, бо довіряю собі, прислухаюсь до себе, своїх знань і досвіду».

Дані емпіричного дослідження показують, що опитані громадяни-читачі загалом відчувають, впізнають тексти діалогічної чи маніпулятивної спрямованості і реагують на них. Неприйняття маніпуляцій пов'язане з почуттям довіри до себе, свого досвіду, своїх відчуттів, власних цінностей. Включається механізм психологічного захисту – «аби не бути обдуреним». Та коли людина втрачає довіру до себе і здатність протистояти агресивному тиску, коли вона дезорієнтована у своїй інформованості і переживаннях, стає неспроможною розпізнати тонку, майже непомітну і невідчутну маніпуляцію, тоді виявляє потребу у допомозі. Такі «тонкі» маніпуляції зображаються подеколи навіть у світлих кольорах, бо вони «важко прочитуються, наче медом помазані, не відрізнити від щирого спілкування».

Оптимістичним вважаємо наступне: ті читачі, які хоча й досить високо оцінюють довіру до себе (позначка на лінійці 8-9), лишають «шпарину» для сумніву «бо сам ще перебуваю у стані розвитку». Ці громадяни не довіряють безумовно інформації, навіть тій, якій вони у принципі схильні довіряти, бо мають її шукати і порівнювати з даними інших джерел – і це співвідноситься з рівнем довіри до себе як читача текстів зі ЗМІ і до себе як особистості.

Відмінною від суб'єктної довіри до себе можна вважати так звану несправжню, «вдавану довіру до себе», яка характеризується нестійкістю переконань, плинністю і невизначеністю ціннісно-смилових орієнтирів, нездатністю до самостійної оцінки і свідомого врахування власного життєвого досвіду у здійсненні відповідального вибору, прийнятті будь-якого особистісного рішення тощо. За такої «вдаваної довіри до себе» людина може допускати неправильне трактування медіаінформації, легко, без сумніву і перевірки своїх знань і відчуттів, піддаватися маніпуляціям, некритично засвоювати насаджувані цінності і смисли, зразки поведінки. Насправді, часто джерелом вдаваної довіри до себе виступає зовнішній авторитет, залежність від нього, навіювані ним норми і уявлення, а не совість, власна відповідальність, особистісна автономність та інші якості, які визначають людину-суб'єкта.

За результатами нашого дослідження, деякі респонденти, хоч і розрізняють ознаки маніпулятивності і діалогічності текстів, але не висловлюють критичність до самого змісту повідомлення, не схильні перевіряти його правдивість чи неправдивість інформацією з інших джерел (навіть свідомо відкидаючи таку можливість: «Я довіряю цьому виданню, тут все правда, іншого мені знати ні до чого»). Це може вказувати на те, що такі читачі маніпулятивними («брехливими») можуть вважати дійсно правдиві тексти, але із джерел, які, на їхні переконання і на думку ними вшанованих авторитетів, «не гідні уваги», і навпроти, діалогічними бачать ті, які вже отримали у читача статус такого, якому можна довіряти, але на ділі мають свій витік з неправдивих інформаційних баз.

Як прихильність, дружність читача до медіатекстів (або тих чи інших видань і авторів), так і некритичність, така собі ворожість до них – так чи інакше вказує на передусім емоційне ставлення читача до інформації. Тому, на нашу думку, почуття і емоції в ході ознайомлення з текстом у будь-якому випадку мають бути врівноважені перевіркою інформації, переконаннями у її правдивості і об'єктивності

– тільки тоді нові знання можуть бути прийнятими, аргументовано визнаними корисними і за бажання втіленими у життя.

Важливим спостереженням- у процесі емпіричного дослідження виявилось наступне. Людина, яка довіряє собі, розрізняє діалогічний текст від маніпулятивного, висловлюючись «за» перший тип спілкування і підкреслюючи його конструктивні сторони. Але варто звернути увагу на те, що людині, у принципі, взагалі імпонує, коли до неї ставляться (вірніше, у контексті маніпулювання намагаються це розіграти) як до рівного – це декого заворожує, що саме по собі вже є механізмом маніпуляції. Такий читач не досить критичний до інформації, яка йому подобається і подається автором з використанням засобів діалогічного впливу. Тобто, справний (хитрий, розумний, винахідливий) маніпулятор умисно може використовувати мовленнєві і писемні засоби, які властиві діалогічному спілкуванню через текст, але при цьому передає оманливу, брехливу інформацію, перекручуючи недостатні знання людини, її хиткі смисложиттєві установки тощо, наче «заколисує свою жертву». Саме з огляду на це, завдання психолога – формувати і зміцнювати саме суб'єктні якості громадянина, вміння його не лише розпізнавати маніпулятивний вплив, але й порівнювати нові знання зі вже набутими, з інформацією, яку можна отримати з інших інформаційних ресурсів, співставляти зі власними переконаннями, цінностями і смислами.

Маніпулятивний вплив «під маскою діалогу», як запозичення певних засобів діалогу (а не стиль спілкування, образ діалогічного мислення, установка, щире прагнення автора до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, його повага до читача, визнання його цінності, збереження і зміцнення його суб'єктності тощо) і є, на нашу думку, тим прихованим маніпулятором, який майстерно, наче «обезболюючи розум і присипляючи пильність», змінює і деструктивно перетворює свідомість людини. Такого «вовка в овечій шкурі» треба вчити виявляти і вміти йому протидіяти.

Побуває думка, що люди взагалі маніпулюють одне одним, починаючи з раннього віку і у власній сім'ї («Прибери у кімнаті, тоді підеш гуляти на вулицю!»), а діалогічне спілкування нерідко зводиться до рівня простої розмови, яка не передбачає, наприклад, обмін думками, а має на меті – примітивно попліткувати, знизити «градус пристрастей» і т.д. Звісно, в комунікативній практиці мають місце *маніпуляції з включенням засобів діалогу* (маніпулятор, аби підкорити собі людину, виявляє своє співчуття, апелюючи до проблем, потреб, переживань читача, що налаштовує на толерантність до думок маніпулятора, бажання прислухатися до його порад), або *діалог з елементами маніпуляції* (т.з. «на благо», наприклад, дитині кажуть, що вона надзвичайно мужня, аби підняти її самооцінку, зменшити рівень стресу в конфліктній ситуації). Але головним в оцінці того чи іншого виду впливу має виступати користь чи шкода для особистості, її розвитку й особистісного самовдосконалення. А в комунікації важливо дотримуватись межі, за якою діалог вже набуває явних чи прихованих ознак маніпуляції.

Вбачаємо, необхідним є не тільки розрізняти і доводити до відома громадян особливості, певні тонкощі так би мовити «чистого» діалогічного і маніпулятивного тексту. Важливо створювати внутрішні умови для зміцнення суб'єктності особистості, спроможності сучасного громадянина критично і відповідально ставитись до самої інформації, її тлумачень, особливостей звернення автора тексту до думок, почуттів і намірів громадянина, потреби і сподівання якого маніпулятор використовує у своїй тактиці. Діалогічна взаємодія через текст виявляє і зміцнює у читача довіру як до тексту і його автора, так і до самого себе як читача і особистості.

У цьому сенсі доречною є думка О.М. Кожем'якіної, яка пише: «Здатність зберегти об'єктивність аналізу та зрозуміти природу власних поглядів та потреб полягає в умінні уникнути зачарувань медіавпливів, актуалізувати критичність та спроможність розрізнення достовірності інформації [8, с. 211]. Це, вважаємо, є можливим

завдяки довірі до себе як до суб'єкта, який здатен сам вирішувати, що саме йому читати, до яких джерел ЗМІ звертатись, і як і чи є сенс взагалі набутими знаннями розпорядитися у своєму житті. Довіра до себе виступає визначальною у процесі вибору та оцінки медіатекстів, що є запорукою свідомого, «думаючого» ставлення людини до інформації зі ЗМІ, її споживання як суб'єктом, а не об'єктом впливу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших досліджень з цього напрямку. У статті показана актуальність і наукова доцільність дослідження довіри до себе як суб'єктної якості в аспекті формування медіаграмотності населення, оцінки сучасних громадян різних видів текстів у друкованих ЗМІ та Інтернет-виданнях, розуміння їх відмінностей та уміння їх розпізнавати, що відіграє суттєву роль у протистоянні читача агресивним, відкритим і прихованим маніпулятивним впливам через медіатекст.

Ключовою і визначальною характеристикою особистості, джерелом її саморозвитку є суб'єктність, в основі якої лежить здатність індивіда до самодетермінації, творення власного життя. Серед суб'єктних якостей у статті виділено довіру до себе, яка має властивість впливати на свідомість і поведінку людини, а також виражається у довірі чи недовірі читача до медіатексту. Відмінною від суб'єктної довіри до себе пропонується вважати несправжню, «вдавану довіру до себе», яка характеризується нестійкістю переконань, плинністю і невизначеністю ціннісно-сміслових орієнтирів, нездатністю до самостійної оцінки і свідомого врахування успіхів і невдач власного життєвого досвіду. Джерелом вдової довіри до себе може виступати будь-який зовнішній авторитет, навіювані ним уявлення, а не совість, власна відповідальність, автономність тощо, які визначають людину-суб'єкта.

Обговорюються емпіричні дані авторської проективної (малюнкової) методики вивчення ставлення громадян до маніпулятивних і діалогічних медіатекстів, зв'язку ставлення до тексту з довірою або недовірою людини до себе. Методика допомагає отримати: розумін-

ня обстежуваними читачами діалогічного і маніпулятивного медіатексту; дослідити причини позитивного чи негативного ставлення до кожного з таких текстів; виявити почуття, переживання щодо прочитаного тексту, а також конкретні наміри чи дії після взаємодії з текстом. Розглянуто особливості різних медіатекстів, те, що різнить та уподібнює діалогічний і маніпулятивний тексти, а також причини довіри чи недовіри читача до текстової інформації. Підкреслено значення діалогічної взаємодії через текст для підтвердження і зміцнення у вітчизняного читача довіри до себе як суб'єктної якості. *Перспектива дослідження* полягає: у подальшому зборі, аналізі і систематизації результатів малюнкової методики; порівнянні їх з даними інших методів вивчення довіри до себе та інших суб'єктних якостей; у розробці технології психологічної допомоги читачеві у критичному ставленні до медіаінформації, зміцненні довіри до себе та інших суб'єктних якостей особистості.

Список використаних джерел

1. Гуляс І. А. Самоздійснення як форма суб'єктності особистості / І.А. Гуляс. – Електронний ресурс : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Psihologia/53740.doc.htm
2. Гурлева Т.С. Діалогічне спілкування психолога у просторі друкованих ЗМІ у відновленні та розвитку особистості в кризових умовах / Т.С. Гурлева : Актуальні проблеми психології Т. 3: Консультативна психологія і психотерапія, 12, 2016. – С. 61-74. – Електронний ресурс: <https://lib.iitta.gov.ua/708478/>
3. Гурлева Т.С. Довіра до себе у ставленні до медіатексту / Т.С. Гурлева // Науковий потенціал та перспективи розвитку психологічних наук: мат-ли Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 13-14 вересня 2019 р. – Львів: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – С. 51-56. – Електронний ресурс : <https://lib.iitta.gov.ua/717894/>

4. Гурлева Т.С. Особистісна зрілість громадянина як гарантія успішного протистояння агресивному медіа-впливу Раціогуманістичні студії / Т.С. Гурлева: зб. наук. статей за матеріалами круглого столу 30 травня 2019 р., с. 35-49. – Електронний ресурс: <https://lib.iitta.gov.ua/716183/>
5. Гурлева Т.С. Особливості спілкування психолога з населенням через друковані засоби масової інформації у кризових соціокультурних умовах / Т.С. Гурлева: Видавничий Дім «Слово», Київ, Україна, 2017, с. 193-221. – Електронний ресурс: <https://lib.iitta.gov.ua/709806/>
6. Доверие в социально-психологическом взаимодействии: коллективная монография / Под ред. Т.П. Скрипкиной. – Ростов-н/Д, 2006. – 356 с.
7. Доверие и недоверие в условиях развития гражданского общества / отв. ред. А.Б. Купрейченко, И.В. Мерсияновой. – М.: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2013. – 564 с.
8. Кожем'якіна О. Маніпулятивні ефекти медіадовіри / Оксана Кожем'якіна // Збірник статей Шостої міжнародної науково-методичної конференції «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018 . – С. 209-214.
9. Кравченко В.Ю. Довіра до себе у вимірі життєстійкості особистості в юнацькому віці / В.Ю. Кравченко : «Молодий вчений» , № 3 (18) , березень, 2015 р. – С. 138-141.
10. Кравченко О. Медіакомпетентність як основна складова професійної кваліфікації сучасного вчителя громадянської освіти / Оксана Кравченко // Зб. статей Шостої міжнародн. наук.-метод. конф. «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. – С. 150-154. – Електронний ресурс: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_statey_AUP2018.pdf

11. Підготовка психолога – практика до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі (психодинамічний підхід) : навч. посібн. / уклад. Н. В. Гриньова. – Умань : Візаві, 2014. – 174 с. Електронний ресурс : http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2428/1/proektuwni_metoduku.pdf
12. Плахта Д. Чому важливо бути медіаграмотним або Як виробляти у собі інформаційну «іммунну систему» / Дмитро Плахта: газета День, 3 лютого 2017. – Електронний ресурс: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-vazhlyvo-buty-mediagramotnym>
13. Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи : Зб. статей Шостої міжнародн. наук.-метод. конф. «Практична медіаграмотність: міжнародний досвід та українські перспективи». – Київ. : Центр Вільної Преси, Академія української преси, 2018. – 244 с. – Електронний ресурс: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_statey_AUP2018.pdf
14. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З.Г. Кісарчук, Г.П. Лазос, Я.М. Омельченко та ін. : ТОВ «Видавництво “Логос”», Київ, 2015. – Електронний ресурс: <https://lib.iitta.gov.ua/706344/>
15. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування / Т.М. Титаренко. – Київ, 2007. – Електронний ресурс: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/51520461/Кризове_психологічне_кон.pdf
16. Титаренко Т.М. Способи підвищення психологічного благополуччя особистості, що пережила травму / Т.М. Титаренко. – Електронний ресурс: <https://msu.edu.ua/psixologiya-teoriya-i-praktika/titarenko-t-m-sposobi-pidvishhennya-psixologichnogo-blagopoluchchya-osobi-sto-sti-shho-perezhila-travmu/>
17. Хохлова Е.В. Доверие как фактор профессиональной компетентности педагога / Е.В. Хохлова // Молодой ученый. – 2014. – № 8. – С. 935-937.

References transliterated

1. Hulas I. A. Samozdiisnennia yak forma subiektno sti osoby sto sti / I.A. Hulas. – Elektronnyi resurs : http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2009/Psihologia/53740.doc.htm
2. Hurlyeva T.S. Dialohichne spilkuвання psykholoha u pro stori drukovanykh ZMI u vidnovlenni ta rozvytku osoby sto sti v kryzovykh umovakh / T.S. Hurlyeva : Aktualni problemy psykhologii T. Z: Konsultatyvna psykhologhiia i psykhoterapiia, 12, 2016. – S. 61-74. – Elektronnyi resurs: <https://lib.iitta.gov.ua/708478/>
3. Hurlyeva T.S. Dovira do sebe u stavlenni do mediatek stu / T.S. Hurlyeva // Naukovyi potentsial ta perspektyvy rozvytku psykhologichnykh nauk: mat-ly Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Lviv, 13-14 veresnia 2019 r. – Lviv: Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2019. – S. 51-56. – Elektronnyi resurs : <https://lib.iitta.gov.ua/717894/>
4. Hurlyeva T.S. Osoby stisna zrili st hromadianyna yak harantiia uspishnoho proty stoiannia ahresyvnomu media-vplyvu Ratsiohumani stychni studii / T.S. Hurlyeva: zb. nauk. statei za materialamy kruhloho stolu 30 travnia 2019 r., s. 35-49. – Elektronnyi resurs: <https://lib.iitta.gov.ua/716183/>
5. Hurlyeva T.S. Osoblyvo sti spilkuвання psykholoha z naseleнням cherez drukovani zasoby masovoi informatsii u kryzovykh sotsiokulturnykh umovakh / T.S. Hurlyeva: Vydavnychiy Dim «Slovo», Kyiv, Ukraina, 2017, s. 193-221. – Elektronnyi resurs: <https://lib.iitta.gov.ua/709806/>
6. Doverie v social'no-psihologicheskom vzaimodej stvii: kollektivnaja monografija / Pod red. T.P. Skripkinov. – Ro stov-n/D, 2006. – 356 s.
7. Doverie i nedoverie v uslovijah razvitija grazhdanskogo obshhe stva / otv. red. A.B. Kuprejchenko, I.V. Mersijanovoj. – M.: Izdatel'skij dom NIU VShJe, 2013. – 564 s.
8. Kozhemiakina O. Manipuliatyvni efekty mediadoviry / Oksana Kozhemiakina // Zbirnyk statei Sho stoi mizhnarodnoi naukovo-

- metodychnoi konferentsii «Praktychna mediahramotni st: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy». – Kyiv. : Tsentri Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy, 2018 . – S. 209-214.
9. Kravchenko V.Iu. Dovira do sebe u vymiri zhyttie stiiko sti osoby sto sti v yunatskomu vitsi / V.Iu. Kravchenko : «Molodyi vchenyi» , № 3 (18) , berezen, 2015 r. – S. 138-141.
 10. Kravchenko O. Mediakompetentni st yak osnovna skladova profesiinoi kvalifikatsii suchasnoho vchytelia hromadianskoi osvity / Oksana Kravchenko // Zb. statei Sho stoi mizhnarodn. nauk.-metod. konf. «Praktychna mediahramotni st: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy». – Kyiv. : Tsentri Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy, 2018. – S. 150-154. – Elektronnyi resurs: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_statey_AUP2018.pdf
 11. Pidhotovka psykhologa – praktyka do vykory stannia maliunku v diahno styko-korektsiinomu protsesi (psykhodynamichni pidkhid) : navch. posibn. / uklad. N. V. Hrynova. – Uman : Vizavi, 2014. – 174 s. Elektronnyi resurs : http://dspace.udpu.edu.ua/jspui/bitstream/6789/2428/1/proektuwni_metoduku.pdf
 12. Plakhta D. Chomu vazhlyvo buty mediahramotnym abo Yak vyrobliaty u sobi informatsiinu «imunnu sy stemu» / Dmytro Plakhta: hazeta Den, 3 liutoho 2017. – Elektronnyi resurs: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-vazhlyvo-butymediagramotnym>
 13. Praktychna mediahramotni st: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy : Zb. statei Sho stoi mizhnarodn. nauk.-metod. konf. «Praktychna mediahramotni st: mizhnarodnyi dosvid ta ukrainski perspektyvy». – Kyiv. : Tsentri Vilnoi Presy, Akademiia ukrainskoi presy, 2018. – 244 s. – Elektronnyi resurs: http://www.aup.com.ua/uploads/Zbirnyk_statey_AUP2018.pdf
 14. Psykholohichna dopomoha po strazhdalym vnaslidok kryzovykh travmatychnykh podii: metodychni posibnyk / Z.H. Kisarchuk, H.P. Lazos, Ya.M. Omelchenko ta in. : TOV «Vydavnytstvo “Lohos”», Kyiv, 2015. – Elektronnyi resurs: <https://lib.iitta.gov.ua/706344/>

15. Tytarenko T.M. Kryzove psykholohichne konsultuvannia / T.M. Tytarenko. – Kyiv, 2007. – Elektronnyi resurs: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/51520461/Kryzove_psykholohichne_kon.pdf
16. Tytarenko T.M. Сposoby pidvyshchennia psykholohichnoho blahopoluchchia osoby sto sti, shcho perezhyla travmu / T.M. Tytarenko. – Elektronnyi resurs: <https://msu.edu.ua/psixologiya-teoriya-i-praktika/titarenko-t-m-sposobi-pidvishhennya-psixologichno-go-blagopoluchchya-osobi-sto-sti-shho-perezhila-travmu/>
17. Hohlova E. V. Doverie kak faktor professional'noj kompetentno sti pedagoga / E.V. Hohlova // Molodoj uchenyj. – 2014. – № 8. – S. 935-937.

Hurlyeva T.S. The reader's attitude to the media text from the perspective of self-trust as a quality of a subject. The article points out the relevance and scientific significance of the study of self-trust. It is considered as a subject quality in the context of the population developing media-consciousness and evaluating various printed media and understanding the differences between them. That contributes a lot to the resistance to the attempts of the media and the Internet to manipulate the reader. The article discusses the empirical data of authorial projective (drawing) method of studying the citizen's attitude to manipulative and dialogue-like media texts and the relation between the attitude to the text with the self-trust or self-distress. The importance of dialogic interaction through the text is emphasized in order to confirm and improve the reader's self-trust.

Keywords: media-consciousness, media text, reader, self-trust, quality of a subject, dialogue-like text, manipulative text, projective method, psychological help.

Відомості про автора

Гурлева Тетяна Степанівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії консультативної психології

та психотерапії, Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Hurlyeva Tetiana Stepanivna, Candidate of Psychological Sciences, Senior Research Fellow at the Laboratory of Counseling Psychology and Psychotherapy, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine. e-mail: t.s.gurleva@gmail.com

РЕФЕРАТ

Гурлева Т.С.

Ставлення читача до медіатексту через призму довіри до себе як суб'єктної якості

Ключовою і визначальною характеристикою особистості, джерелом її саморозвитку є суб'єктність, в основі якої лежить здатність індивіда до самодетермінації, творення власного життя. Серед суб'єктних якостей у статті зроблено акцент на довірі до себе, яка має властивість впливати на свідомість і поведінку людини, а також виражається у довірі чи недовірі читача до медіатексту.

Обговорюються емпіричні дані авторської проєктивної (малюнкової) методики вивчення ставлення громадян до маніпулятивних і діалогічних медіатекстів – «Діалогічний і маніпулятивний текст зі ЗМІ: моє ставлення», зв'язку відношення до тексту з довірою або недовірою людини до себе. Малюнкова методика дозволяє психологу отримати: розуміння обстежуваними читачами певних типів медіатекстів, а саме – діалогічного і маніпулятивного; дослідити причини позитивного чи негативного ставлення до кожного з таких текстів; виявити почуття, переживання щодо прочитаного тексту, а також конкретні наміри чи дії після взаємодії з текстом.

Розглянуті особливості розуміння читачами різних медіатекстів, те, що різнить та уподібнює діалогічний і маніпулятивний тексти. Розглядається сприйняття громадянами-читачами медіатекстів і

ставлення до них за когнітивним, емоційно-почуттєвим і поведінковим компонентами. Відмінною від суб'єктної довіри до себе пропонується вважати несправжню, «вдавану довіру до себе», яка характеризується нестійкістю переконань, плинністю і невизначеністю ціннісно-сміслових орієнтирів, нездатністю до самостійкої оцінки і свідомого врахування успіхів і невдач власного життєвого досвіду. Джерелом вдаваної довіри до себе може виступати будь-який зовнішній авторитет, залежність від нього, навіювані ним норми і уявлення, а не совість, власна відповідальність, особистісна автономність тощо, які визначають людину-суб'єкта. У статті підкреслено значення діалогічної взаємодії через текст для підтвердження і зміцнення у вітчизняного читача довіри до себе як суб'єктної якості.

Перспектива дослідження полягає: у подальшому зборі, аналізі і систематизації результатів малюнкової методики; порівнянні їх з даними інших методів вивчення довіри до себе та інших суб'єктних якостей; у розробці технології психологічної допомоги читачеві у критичному ставленні до медіаінформації, зміцненні довіри до себе та інших суб'єктних якостей особистості.

Ключові слова: медіаграмотність, медіатекст, читач, довіра до себе, якість суб'єкта, діалогічний текст, маніпулятивний текст, проєктивна методика, психологічна допомога.